

ПРОБЛЕМИ НЕГАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ НА ДИТИНУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

PROBLEM NEGATIVE IMPACT OF INFORMATION ON CHILD IN UKRAINE IN THE CONTEXT ARMED CONFLICT

Радзівська О.Г.,

старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту інформатики і права
Національної академії правових наук України

Стаття присвячена дослідженню проблем забезпечення інформаційної безпеки дитини в Україні в умовах збройного та інформаційного протистояння на сході країни. Визначені шляхи та способи убезпечення дітей від негативних інформаційних впливів.

Ключові слова: діти, інформаційна безпека, негативні інформаційні впливи, пропаганда.

Статья посвящена исследованию проблем обеспечения информационной безопасности ребёнка в условиях вооружённого и информационного противостояния на востоке Украины. Определены пути и средства ограждения детей от негативных информационных воздействий.

Ключевые слова: дети, информационная безопасность, негативные информационные влияния, пропаганда.

This article is devoted to the problems of information security of children in Ukraine in conditions of armed and information conflict in the east. The ways and means of securing them from negative information influences.

Key words: children, information security, information negative impacts propaganda.

Постановка проблеми. Уже два роки на території України відбувається збройне протистояння, частина території є непідконтрольною українській державі. Діти, що залишилися на окупованих територіях, стали заручниками вибору своїх батьків та змушені зростати в умовах не лише збройного протистояння, але й інформаційного протиборства. Питання інформаційної безпеки цих дітей сьогодні є надзвичайно важливим та актуальним за багатьма аспектами.

Після припинення збройного протистояння та повернення тимчасово окупованих територій держава Україна обов'язково стикнеться з проблемою реінтеграції підростаючого покоління, оскільки шкода від завданих негативних інформаційних впливів на несформовану дитячу свідомість буде значно більшою, ніж для дорослих, а наслідки – більш складними та непередбачуваними.

Стан опрацювання проблематики. Питаннями інформаційного-психологічного протиборства та негативними наслідками інформаційного впливу на свідомість людини займалися такі вчені, як: І. Арістова, О. Баранов, К. Беляков, В. Брижко, Я. Жарков, В. Пилипчук, В. Петрик, М. Присяжнюк, Н. Савінова, В. Фурашев та інші. Проте проблеми негативного впливу на свідомість дитини під час інформаційного протистояння та його наслідків як для неї самої, так і для суспільних відносин, в які вона вступає, є майже не вивченими й потребують комплексного та досконалого дослідження.

Метою статті є дослідження загроз інформаційній безпеці дитини в умовах гібридної війни з акцентом, у першу чергу, на інформаційне протиборство, узагальнення наукових підходів щодо убезпечення її свідомості від деструктивного впливу пропа-

ганди як виду негативного інформаційного впливу та вивчення проблемних питань реінтеграції дітей та молоді в систему соціальних відносин, яка діє в Україні.

Виклад основного матеріалу. Саме інформаційне протиборство є значною складовою гібридної війни, яку веде сьогодні Російська Федерація проти України. Така форма боротьби є сукупністю методів та способів впливу на інформаційну сферу: від одноразової акції інформаційно-психологічного та інформаційно-технічного впливу до комплексу дій, які передбачають спланований, систематичний вплив на свідомість і поведінку людей шляхом поширення упередженої, неповної чи недостовірної інформації з метою схилення їх до вчинення дій, вигідних для суб'єкта інформаційного впливу [1, с. 20–30]. Основними об'єктами деструктивного інформаційного впливу є: ідеологічно-психологічне середовище суспільства; система формування суспільної свідомості та громадської думки; система розроблення та прийняття політичних рішень; свідомість і поведінка людини; інформаційні ресурси та інформаційна інфраструктура [1, с. 29].

Головними об'єктом посягань є свідомість окремої людини, прихований вплив на яку здійснюється через її психіку та нервову систему, переважно на підсвідомому рівні «в обхід свідомого контролю, через сферу неусвідомлюваних, нечітко усвідомлюваних і несвідомих реакцій людської психіки» [2]. З огляду на вікові особливості розвитку дитини частка прихованого впливу на неї є значно більшою, ніж на дорослого, тому загроза для її безпеки є суттєвішою.

Під негативним інформаційним впливом на свідомість дитини варто розуміти таку дію інформації, або дію за допомогою інформації з використанням

спеціальних засобів і технологій, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета, що загрожує інформаційній безпеці особи, суспільства, держави, становить небезпеку для індивідуальної або суспільної свідомості, завдає шкоди фізичному чи психічному здоров'ю дитини, або спонукає її до девіантної поведінки.

Крайнім, найбільш небезпечним виявом негативного інформаційного впливу є деструктивний інформаційний вплив. Поняття *деструкції* (лат. destructio – руйнування) визначається як «порушення або руйнування нормальної структури чогонебудь» [3; 4, с. 255], відповідно, деструктивні зміни можемо трактувати як зміни, що призвели до порушення чи руйнування структури чогонебудь, тобто до незворотності змін у цілісності якогось об'єкта.

Як правило, наслідком негативного інформаційного впливу на свідомість дитини є лише нетривала девіація, яка зникає з усуненням подразника або поступово затихає після припинення його дії чи після рефлексії дитини на нього.

Відповідно, є підстави стверджувати, що *деструктивний інформаційний вплив* на свідомість дитини є частиною негативного інформаційного впливу. Тобто, деструктивний інформаційний вплив на свідомість дитини – це такий негативний інформаційний вплив, який призводить до порушення цілісності особистості, руйнування її свідомості чи/та незворотних змін в її психіці, що завдає шкоди фізичному і психічному здоров'ю та унеможлиблює повноцінний розвиток особистості.

Необхідно також зауважити, що дедалі частіше поряд із поняттям «інформаційний вплив» виникає поняття *«інформаційно-психологічний вплив»*. Це пов'язано переважно зі збільшенням випадків втручання у внутрішній психологічний та психічний стан людини через її свідомість та підсвідомість, із використанням інформації та технологій. Такі дії призводять до негативних і деструктивних наслідків для індивідуальної, колективної та суспільної свідомості.

Виходячи з розуміння вченими-психологами поняття «інформаційно-психологічної безпеки особи» [5], визначення поняття негативного інформаційно-психологічного впливу фахівцями в сфері інформаційно-психологічного протидіювання та військової науки [1, с. 10; 6, с. 40] й інформаційного права [7, с. 72], а також зважаючи на правове визначення терміну «психологічна безпека» [8], можемо сказати, що інформаційно-психологічний вплив – це цілеспрямована дія інформації на свідомість та психіку людей (особистостей, груп) усвідомленого або неусвідомленого характеру за допомогою переконання, психологічного переформування або сугестії для формування певної системи уявлень, із метою зміни світоглядних та психологічних структур їхньої свідомості й підсвідомості, трансформації їхніх емоційних станів, стимулювання відповідних типів поведінки.

Одним із видів інформаційно-психологічного впливу є пропаганда. Під *пропагандою* розуміють

діяльність із розповсюдження і популяризації ідей (політичних, філософських, наукових, художніх, мистецьких тощо) у суспільну свідомість [7, с. 62]. Сутність пропаганди полягає в маніпулюванні свідомістю, для досягнення поставленої мети їй необхідно викликати певні емоції у людей, а її основною функцією є створення вигаданої, паралельної реальності [1, с. 24]. Тому широке залучення масмедіа з їх технологічними і мультимедійними можливостями є запорукою масового, швидкого та ефективного інформаційного впливу. Розрізняють позитивну та негативну пропаганду. Агресивну пропаганду, яка ведеться сьогодні на всіх російських каналах і ретранслюється на територію України, особливо на тимчасово неконтрольовану її частину, безумовно, варто віднести до негативної. Прикладами такої пропаганди, націленої на дитячу аудиторію на сході країни, є відеопродукція (мультфільм «Одного разу наше життя змінилося», на російському каналі «Улыбка ребёнка», знятий нібито дітьми-біженцями з Донбасу, в якому українська армія буцімто бомбардує їх рідні міста за допомогою авіації [9], новорічна дитяча казка «Спасённое Рождество», опублікована на одному з офіційних каналів так званої ДНР [10]), а також друкована продукція (ілюстрований дитячий пізнавально-розважальний журнал «Вежливые человечки» представлений у м. Луганськ [11]). Перекручування фактів, паплюження та зневага до перших осіб держави, паплюження цієї матеріал, ставить під сумнів легітимність української влади, формує в дитячій свідомості викривлену картину сприйняття сьогодення, змінює їхні цінності, дезорієнтує в самоідентифікації. Яскравість картини на фоні сірості та буденності їх буття, позитивні емоції, які вона викликала, відкладуться яскравою міткою у свідомості та підсвідомості дитини разом зі своїм викривленим змістом. Коли бойові дії закінчатимуться і окуповані території повернуться під контроль України, дітям, які виховувались на таких матеріалах, буде складно довести, що бійці української армії – не злочинці, а, навпаки, покликані захищати їх спокій та добробут, а Україна – це їхня батьківщина, країна, яка є гарантом їхньої безпеки.

Інший аспект сюжетної лінії в наведених прикладах є патерн, що досягти поставленої мети можливо лише за допомогою сили, агресії та знищення супротивника. Така позиція протирічить усім відомим державним та міжнародним цінностям, а використання жорстокості і насилля у продукції для дітей є недопустимим відповідно до національного та міжнародного права. Зокрема, згідно зі ст. 52 Конституції України, будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [12]. Це положення деталізовано у п. 4 ст. 20 Закону України «Про охорону дитинства»: «Пропагування у ЗМІ культу насильства і жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини» заборонено [13].

Якщо доросла людина володіє сталими життєвими принципами і цінностями, керується вста-

новленими морально-правовими нормами та має у своєму арсеналі напрацьовану систему протидії негативним інформаційно-психологічним впливам, то дитина знаходиться на стадії їх формування, тому є абсолютно незахищеною від різних видів негативних інформаційних впливів як на свідомому, так і на підсвідомому рівнях. Тож дію пропаганди на дитячу свідомість варто розглядати у двох аспектах: 1) як безпосередню негативну дію інформації на дитячу свідомість, впливу на її психофізичне здоров'я та емоційний стан і 2) як її детерміновану у часі дію, а саме як дію негативних інформаційних впливів на формування особистості, на закладання основних патернів на майбутнє. А це уже питання не лише інформаційної політики, інформаційної безпеки дитини, але й виклик національній безпеці держави.

Чимала кількість дітей зі сталою ідеологією конфліктності і ненависті до всього українського, з низьким інтелектуальним рівнем та підвищеною жорстокістю, з пріоритетністю силових методів вирішення складних питань стане значною проблемою для українською держави на найближчі десятиліття, збільшуючи рівень злочинності. У такому разі гостро постає питання підвищення ролі віктимологічної профілактики серед дітей прилеглих до збройного протистояння територій, а згодом й окупованих, після їх звільнення. Віктимологічна профілактика серед дітей, зокрема в інформаційній сфері, обов'язково має ввійти в реінтеграційний пакет системи заходів держави щодо повернення тимчасово окупованих територій.

У рамках віктимологічної профілактики злочинності серед підлітків керівництвом ГУНП у Донецькій області було ініційовано створення молодіжної громадської організації «Ліга майбутніх поліцейських» [14]. Вона об'єднала понад 500 підлітків, які вимушені жити поряд із територіями, де ведуться бойові дії. Члени об'єднання проводять громадські заходи, націлені на поширення ідей законності та правопорядку, організують акції та флешмоби для популяризації цих ідей, читають лекції для однолітків, допомагають правоохоронцям у розкритті злочинів. Організація найбільш активної молоді підліткового віку у такі організації є не лише засобом віктимологічної профілактики протидії злочинності в регіоні, але й потужним позитивним інформаційним впливом на інших дітей, та й на всіх мешканців цієї території. Тому така практика повинна запроваджуватись по всій лінії розмежування уже сьогодні, а згодом і на звільнених територіях.

За Е. Богатовою і В. Константиновим, особиста стійкість індивіда до різного роду інформаційних впливів – це інтегральне психологічне утворення, яке є результатом адаптації психіки людини до розширення інформаційного середовища. Стійкість індивіда до інформаційно-психологічного впливу складається з індивідуальних особливостей (інтелектуальний рівень, особливості психіки, виховання, досвід, мислення, вік та ін.) та змінюється залежно від місця людини у соціумі та її активності в суспільно-політичному житті. Чим освіченіша особа,

чим більша залучена вона у суспільні процеси – тим вищий рівень її індивідуальної інформаційно-психологічної стійкості, а відповідно, і вищий рівень забезпеченості від різного роду інформаційних впливів [15].

Тому основним елементом забезпечення дитини в інформаційному просторі є формування її стійкості до інформаційно-психологічного впливу і маніпулювань з інформацією та активне залучення її до суспільного життя.

Висновки. На підставі наведеного можна підсумувати:

1. Ступінь пропаганди та інших негативних інформаційних впливів на тимчасово окупованих територіях є надзвичайно великим, практично не контрольованим із боку української держави, посиленням військовими діями та їхніми наслідками: морально-психологічним виснаженням та крайнім зубожінням населення.

2. Дієвість пропаганди на дітей збільшується через їхній віковий онтогенез та підвищену емоційність сприйняття, а ступінь ураження необхідно оцінювати як безпосередньо негативну дію інформації на дитячу свідомість, впливу на її психофізичне здоров'я та емоційний стан, так і як її детерміновану у часі дію, що чинить вплив на формування особистості, закладання основних патернів на майбутнє. Тому питання протидії негативним інформаційним впливам на дитину варто розглядати не лише з позицій інформаційної безпеки особи, але й як елемент національної безпеки держави.

3. З метою цілеспрямованої протидії інформаційним загрозам та забезпечення дитини в інформаційному просторі необхідно якнайшвидше створити дієву систему заходів, про які йдеться у п. 4.11 Стратегії національної безпеки України [16] з активним залученням державних інституцій та громадянського суспільства. Основну відповідальність за їх реалізацію, крім силових структур, доцільно покласти на інститути соціалізації дитини, зокрема на навчально-виховні заклади та інші структури державного та місцевого рівня, які відповідають за соціалізацію дитини у суспільстві. Науковим закладам варто долучитися до створення методологічних основ для проведення заходів контрпропаганди, національно-патріотичного виховання на тимчасово окупованих та прилеглих до них територіях.

4. Зкладам освіти варто працювати над підвищенням інтелектуального рівня школярів, рівня інформаційної грамотності та обізнаності серед дітей щодо загроз інформаційній безпеці; створювати систему періодичного моніторингу емоційно-психологічного стану учнів методом тестування; передбачити в учбовій програмі використання позитивних посилів, які пропагували б здоровий спосіб життя, загальнолюдські, національні та інші цінності, що задекларовані в преамбулі Конвенції про права дитини [17]; забезпечувати умови для більш активного залучення молоді до шкільних та поза-шкільних соціальних проєктів, створенню гуртків за інтересами культурно-мистецького, спортивного та

ін. спрямування та їх популяризація серед школярів; створення можливостей для обмінів між дітьми різних регіонів, подорожей до різних регіонів України та за її межі з метою розширення кругозору, підвищення освітнього та культурного рівня; популяри-

зацію серед дітей ідей необхідності інтелектуального розвитку та навчання протягом усього життя, а також ознайомлення з професійними напрямками, які є найбільше актуальними у зв'язку з розвитком інформаційного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жарков Я. та ін. Інформаційно-психологічне протидіяння (еволюція та сучасність) : [Монографія] / Я. Жарков, В. Петрик, М. Присяжнюк та ін. – К.: ПАТ «Віпол», 2013. – 248 с.
2. Грачев Г. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты. – М.: Изд-во РАГС, 1998. – 125 с.
3. Крамаренко В. Токсикологічна хімія / Фармацевтична енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/2474/destrukciya>.
4. Словник української мови: у 11 т. / редкол.: І. Білодід (голова) та інші ; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Наук. думка, 1970–1980 – Т. 2. – 1971. – 552 с.
5. Грачев Г., Мельник И. Манипулирование личностью. – М., 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gebesh.ru/Knigi/grachev.pdf>.
6. Прибутко П. Інформаційні впливи : роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах / П. Прибутко, І. Лук'янець. – К.: Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2007. – 252 с.
7. Брижко В. е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : [монографія] / В. Брижко [та ін.] ; за ред. д.е.н., проф., члена-кореспондента АПРН України М. Швеця. – К.: НДЦПІ АПРН України, 2007. – 234 с.
8. Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу (Порядок, п.2) : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.04.2008 р. N 199 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.pau.ua/doc/?doc_id=444282.
9. Suddenly our life changed (Однажды наша жизнь изменилась) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=MshQF4g2Lm4>.
10. Спасенное Рождество [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=0g7li4C2DVg/>.
11. Презентация первого детского журнала ЛНР «Вежливые человечки» состоялась в Луганске [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lug-info.com/news/one/prezentatsiya-pervogo-detskogo-zhurnala-vezhlivye-chelovechki-sostoyalas-v-luganske-10842>.
12. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80>
13. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
14. Каждого пятого ребенка на Донетчине террористы оставили без родного дома [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dn.pru.gov.ua/ru/publish/article/295286>.
15. Богатова Е., Константинов В. Устойчивость личности к информационному воздействию как центральное психологическое образование эпохи глобализации / Е. Богатова, В. Константинов // Известия ПГПУ им. В. Г. Беллинского. – 2012. – № 28. – С. 1154–1155.
16. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
17. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021.